

o feministické hnutí na Západě, objevily se dokonce zavádějící interpretace, že zmíněné hnutí uvěřilo „úspěchu“ socialismu v otázce rovnosti pohlaví. Navíc měly české ženy v počátcích transformace jistě zábrany kritizovat porevoluční vládu a snižovat její kredit.

Vedle uvedených faktorů, jež oslabují relevanci otázky genderu v ČR, jde v neposlední řadě o nevhodné „zarámování“ (framing) tématu: s ohledem na výše uvedené situační okolnosti se nemohlo feministické hnutí v České republice dost dobře opřít o témata, jako je rovnost žen a mužů v péči o děti a v přístupu k zaměstnání. Spíše se věnovalo otázkám domácího násilí a potlačení práv žen ve formě třeba nucené prostituce atp. Za vhodnější možnost zarámování tématu gender však Saxonberg pokládá koncept práv a svobody volby pro obě pohlaví (tedy stejně pro ženy i muže), pokud jde o možnost podílet se na péči o děti nebo pracovat – takový rámec by totiž dobře odpovídal českému modelu „mateřského feminizmu“, jenž odlišnost role pohlaví do značné míry uznává. Tento rámec se jeví jako vhodný i proto, že některá data z výzkumů naznačují zájem části mužů podílet se na péči o děti, pokud by to finanční podmínky domácností dovolily.

V závěru autor podtrhuje zvláštní rys vývoje české politické a společenské scény: slabou roli institucí a naopak významnou roli sociálně-psychologických faktorů (společenského klimatu, zvláště jistých obav z budoucnosti, a potřebu nové vize). To v procesech rychlé společenské změny vytváří velký prostor pro vliv politických osobností a jejich osobních antagonismů. Stejně tak je důležité dědictví minulosti (například hodnotový tradicionalismus v pohledu na role muže a ženy v rodině) a „konzervativní“ úloha nereformované komunistické strany na politické scéně, která významně deformuje politický prostor.

S některými vývody autora lze jistě polemizovat. Přesto si čtenář při četbě knihy uvědomí, jak inspirující je analýza „českých“ problémů vnějším, nezaujatým, ale obeznámeným autorem. Kniha přináší řadu originálních pohledů na polistopadový vývoj

v ČR: otevírá nová témata, předkládá nové koncepty k jejich analýze, uvádí nová fakta a nové argumenty. Lze ji doporučit každému, kdo se zajímá o politický a společenský vývoj, o problematiku gender nebo sociální politiku v ČR po roce 1989.

Tomáš Sirovátka

Natália Korovicyna: *S Ruskom a bez neho.*

Východoeurópska cesta rozvoja

Moskva, Eksmo, Algoritm 2003, 285 s.

Pretrvávajúca (z hľadiska jedinečného ľudského života, no nie z historického hľadiska) priepasť vo vedeckých vzťahoch krajín Strednej Európy s Ruskom, zdá sa, nie je neprekonateľná. Dezintegračné tendencie vo vzťahoch s východným susedom, ako aj krajín regiónu medzi sebou, sa postupne stávajú minulosťou. Rovnako, ako ilúzie o teórii i praxi neúprosneho neoliberalizmu minulého decénia, zasiahnuvšieho bez výnimky všetky postsocialistické krajiny.

V súčasnosti sa nachádzame len na prahu rozsiahlych výskumov oboch modernizujúcich transformácií, ktoré otriasli krajinami regiónu v polovici i na konci 20. storočia. Kategória *hodnota* si stále jasnejšie vybojúva svoje právo stať sa kľúčovou kategóriou pri charakteristike etáp rozvoja spoločnosti. Hodnotová analýza sa môže stať základom pochopenia polstoročnej cesty národov regiónu *smernom k socializmu a naspäť od neho*. Analýza jemných hodnotových substancií otvára perspektívu vytvorenia živého obrazu striedajúcich sa historických epoch. A práve taký pokus učinila autorka recenzovanej knihy. Postavila pred seba mimoriadnu úlohu, takú typickú pre ruskú mentalitu, nezriedka kladúc pred seba *večné otázky*, na ktoré nie vždy existujú jasné odpovede.

Natália Korovicyna je doktorkou historických vied, kmeňovou zamestnankyňou Inštitútu slovanských štúdií Ruskej akadémie vied. Nie je to nováčik na poli knižnej tvorby, práve naopak. V Rusku, ale aj v Čechách, na

Slovensku a v Poľsku je známa ako odborníčka na modernú históriu českej, slovenskej, poľskej spoločnosti. Jej kandidátska práca bola venovaná premenám kultúrnych charakteristík obyvateľstva Slovenska v 70. rokoch 20. storočia, doktorská práca sa pretavila do monografie *Agónia socialistickej modernizácie* (1993), v ktorej je zdôrazňovaný fenomén modernizácie socialistického typu, vychádzajúc z histórie dvoch generácií Čechov a Slovákov. V ďalšej tvorbe venuje autorka osobitný záujem generácii, ku ktorej sama prináleža, a to životným cestám a hodnotám stredného pokolenia, s jeho unikátnou skúsenosťou života v dvoch spoločenských systémoch. Tejto téme je venovaná jej nasledujúca kniha *Stredné pokolenie v sociokultúrnej dynamike Východnej Európy druhej polovice 20. storočia* (1999).

N. Korovicyna vo svojej najnovšej tvorbe integruje vedecké výsledky predovšetkým sociologických výskumov z rôznych stredoeurópskych krajín – vo vedeckom i organizačnom zmysle. Je naslovovzatou odborníčkou prác stredoeurópskych sociológov postsocialistického obdobia. Na základe výsledkov medzinárodnej konferencie (za účasti ruských, českých, slovenských, poľských, bulharských, ukrajinských a bieloruských významných sociálnych vedcov), ktorú N. Korovicyna zorganizovala na Ústave slovenských štúdií RAV, vyšiel zborník *Sociokultúrne transformácie druhej polovice 20. storočia v krajinách Strednej a Východnej Európy* (2002). Autorka iniciovala a organizovala publikáciu súhrnného výberu z materiálov pražskej konferencie sociológov, ktorá sa uskutočnila v máji roku 2001, v ruskom akademickom časopise *Sociologičeskije issledovanija* (pozri čísla 5 až 9 z roku 2002). Tento časopis v posledných rokoch začal pravidelne uverejňovať štúdie významných stredoeurópskych sociológov, ale i práce samotnej N. Korovicynovej o súčasnom živote národov stredoeurópskeho regiónu.

Čomu sa teda venuje posledná kniha tejto ruskej autorky? Mnohoznačná problematika systémových zmien v Strednej a Vý-

chodnej Európe sa v nej rozoberá z hľadiska vzájomného vzťahu základných pojmov – materiálneho a duchovného, tradičného a moderného, Východu a Západu. Dovolím si detailnejšie popísať niektoré predstavy autorky o východoeurópskej ceste rozvoja (hoci v skutočnosti popisuje a analyzuje stredoeurópsku cestu) tak, ako vyvstávajú na stránkach recenzovanej knihy. Mimochodom, táto kniha nie je súbor dogiem, ale skôr návod, impulz na rozmyšľanie a posúdenie, vychádzajúci nielen z obširnej mnohojazyčnej sociologickej literatúry a zdrojov, ktoré boli použité pri práci nad knihou, ale aj z každodennej skúsenosti bezprostredného svedka a pozorovateľa premien.

Kniha sa člení do troch obsiahlych kapitol. *I. Prvá veľká transformácia: sociálne premiestnenia* s dvoma paragrafmi: 1. Vytvorenie spoločnosti industriálneho typu. Robotnícka trieda a 2. Prechod k postindustriálnemu rozvoju. Inteligencia. *II. Perestrojka: presuny v systéme hodnôt* s piatimi paragrafmi: 1. Východoeurópsky model rodinného správania, 2. Svet „domáceho socializmu“ – rozkvet a predvečer rozpadu, 3. Syntéza tradície a postmoderny, 4. Hrdinsko-romantické finále konzervatívnej modernizácie, 5. Výmena smeru revolúcie vedomia (od politických požiadaviek k ekonomickým očakávaniam). *III. Druhá veľká transformácia: obrat na Západ* so štyrmi paragrafmi: 1. Postkomunistický región na kultúrnej mape sveta, 2. Expanzia pragmatizmu a materializmu. Dráma inteligencie, 3. Náboženský svetonázor dvoch etáp epochy premien, 4. Rodinné mravy v medzicivilizačnom závetrí prelomu storočí.

Socializmus vo svojej každodennosti nebol materialistickým zriadením. Pokúšal sa, a povedzme si úprimne, dlhý čas úspešne, nahrádzať ekonomické stimuly ľudskej činnosti neekonomickými, redukujúc na minimum rozdiely v materiálnom postavení ľudí. Na cestu výstavby socializmu vstupovali krajiny prevažne v predindustriálnom, predkapitalistickom štádiu svojho vývoja (Česká republika bola výnimkou). Socialistický systém sa musel stať podľa pôvodných zámerov jeho tvorcov základom uskutočnenia silo-

vého, urýchlenného a alternatívneho rozvoja, dobiehajúci západný, „míňajúci kapitalizmus“. Bola postavená úloha „dobrehnúť a predbehnúť“ Západ, prekračujúci podľa súčasnej terminológie cestu od predmodernej, teda tradičnej, k postmodernej spoločnosti, od domaterialistickej k postmaterialistickej kultúre. Socializmus sa snažil postaviť oproti ekonomickému a politickému kapitalistickému pokroku forsírovaný kultúrny a duchovný progres, ako aj podľa jeho zákonov existujúcu sovietskú „kultúrnu ríšu“. Pre národy východnej časti európskeho kontinentu sa hodnoty vzdelania a rovnosti vždy považovali za prioritné, pričom inteligencia, nie buržoázia, zohrávala rozhodujúcu úlohu v národnom zjednotení a modernizácii spoločnosti.

Opierajúc sa o tradície šľachtickej kultúry, postaristokratickú mentalitu, či literárny centrismus slovanských národov, najmä ruského a poľského, socializmus s jeho kultom vzdelania vytvoril špecifickú sociálnu kategóriu, typickú iba pre spoločnosť východoeurópskeho typu, a to národnú inteligenciu, duchovnú dedičku „starej“ inteligencie. Meštianskym normám života bola opozitne postavená prosociálna orientácia, ktorá sa nezamýkala vo svete každodenných materiálnych záujmov. Masový pocit perspektívy sociálneho, profesionálneho postupu skutočne odsúval do úzadia materiálne, spotrebiteľské hodnoty, najdlhšie práve u pracovníkov s duchovným obsahom práce. Ich zmenená orientácia (pod vplyvom demonštratívneho efektu Západu) na ekonomickú motiváciu práce a spoločenskú nerovnosť v súvislosti s reformou systému v prospech majiteľov vyššieho vzdelania a vyššej kvalifikácie priviedla ku krachu socialistický experiment.

Ide o to, že východoeurópsky variant modernizácie konzervoval mnohé tradičné mravy a hodnoty národov regiónu, ktoré sa tu zachovali v prakticky nezmenenej podobe do konca 20. storočia. Zložitý vzťahy tradície a súčasnosti, neredukujúce sa jedny na druhé, v polovici 70. rokov 20. storočia zrodili mladého mestského intelektuála, zjavne predbiehajúceho svoju dobu, ktorý sa stal masovým

javom. Len vtedy sa začala potvrdzovať orientácia na postmaterialistické hodnoty. Práve mládež, ktorá vstupovala do spoločenského života, vnášala doň tieto hodnoty. Rovnako ako západného súputníka a vrstovníka, sformoval východoeurópskeho postmaterialistu pocit bezpečia v podmienkach relatívneho bezpečia každodennej existencie. Socialistickému postmodernistovi bola príznačná viera v budúcnosť, dôvera, až dôverčivosť vysokých očakávaní a snivosť v podmienkach štátneho paternalizmu. V tom čase sa potvrdzuje model socializmu, ktorý bol nazvaný poľskou sociológiou *lyrickým socializmom*, alebo *technokratickým vlasteneckým sentimentalizmom*. Spoločnosť, ktorá práve prežila mohutné sociálne presuny, ešte pokračovala žiť energiou vzostupu, ktorého objektívne, ekonomické a politické možnosti boli už zjavne vyčerpané. Táto energia sa realizovala na emocionálnom pozadí zamatových revolúcií, za ktorými hneď nasledoval transformačný šok, ktorý privolal na spoločenskú scénu úplne iných účinkujúcich.

Zároveň, podľa názoru Natálie Korovycovej, bola inteligencia v tom období blízko k tomu, aby vytvorila východoeurópsku verziu kultúry postmodernej, prekračujúci cestu od predmaterializmu k postmaterializmu. Unikátnu syntézu tradície a postmodernej, ktorá bola stelesnením kultúrnej skúsenosti dvoch povojnových generácií národnej inteligencie, autorka analyzuje ako vrchol východoeurópskej cesty rozvoja, dosiahnutý na začiatku 80. rokov 20. storočia. Práve vtedy vlastné cesty rozvoja národov Strednej Európy, subjektom ktorých vystupovala inteligencia, zamieňali prebraté mimonárodné paradigmy a modely. Medzi protestnými vlnami, ktoré iniciovala česká vzdelaná trieda v roku 1968, či poľskou revolučnou vlnou v rokoch 1980–1981 a hrdinsko-romantickým finále konzervatívnej modernizácie v roku 1989 sa rozprestierala nenaplnená cesta inteligencie k moci.

Prechod k trhovým vzťahom bol sprevádzaný zrýchlenou *materializáciou vedomia* národov regiónu. Vynútená mobilizácia tradičných mechanizmov prežitia a sebazáchovy tentoraz, pri prechode ku kapitalizmu, sa

spájala s potvrdením materialistickej motivácie, t.j. s historickým regresom a stratou časti sociokultúrneho potenciálu, ktorý bol vytvorený počas neskorosocialistickej etapy s jej idealistickými predstavami a utopickými projektmi. Expanzia pragmatizmu a hromadného, povrchného materializmu vyústila do zúženia duchovného sveta východoeurópskeho človeka.

Na záver autorka analyzuje pokračujúcu reprodukciu inteligencie, jej masovú snahu o sociálne-vzdelanostný vzostup v nasledujúcich pokoleniach ako fundamentálneho elementu identity národov regiónu, ako i ich hlbinej tradície alternatívnej tradícii buržoáznosti a výlučne ekonomickým záujmom ľudskej činnosti. Je zrejme, že práve v tejto sociálnej a kultúrnej rovine, v minulosti, no hlavne v súčasnosti expanzia duchovného bude spájať navzájom ohniská nevyhnutných kontaktných sfér národov regiónu s Ruskom. Preňho sa *materializácia kultúry* stala nielen oveľa rozsiahlejšou, ale nadobudla charakter národnej katastrofy.

Kniha *S Ruskom a bez neho. Východoeurópska cesta rozvoja* je určená odborníkom, sociálnym vedcom, rozmyšľajúcim nad problémami sociálnej podmienosti a etáp modernizačného procesu. Čitateľ sa v danej knihe dozvedá o stredoeurópskej ceste modernizácie. Je to kniha nasýtená faktami sociológie, demografie a histórie, najmä poľskej, českej, slovenskej, menej maďarskej, bulharskej a slovinskej proveniencie. Autorka prejavuje neobyčajnú erudovanosť a znalosť výsledkov sociológie celého stredoeurópskeho priestoru. Sklamaním pre čitateľa môže byť nesúlad názvu knihy s jej obsahom. *S Ruskom a bez neho*, pretože autorka neuvádza žiadne komparatívne výsledky ruskej, nieto už ukrajinskej, či bieloruskej... sociológie o *východoeurópskej ceste rozvoja*. V recenzovanej knihe sa implicitne predpokladá, že spoločenský vývoj je absolútne totožný na východ, i na západ od poľských, slovenských a maďarských hraníc. Nemyslím si však, že úroveň každodennej skúsenosti autorky, akokoľvek bohatej, v transformujúcej sa ruskej

spoločnosti stačí na konštrukciu modelu východoeurópskej cesty rozvoja typu s Ruskom, alebo bez neho. *Možno predpokladať, že Natália Korovicyna ako významná ruská znalkyňa stredoeurópskeho spoločenského priestoru pojmom východoeurópsky neoznačuje geografickú identitu, ale skôr zmysel a podstatu odlišenia od západoeurópskeho.* Delenie na Západ a Východ Európy je charakteristické pre ruskú a západoeurópsku vedeckú literatúru. Pojem Stredná Európa sa rozšíril v 90. rokoch 20. storočia vo vedeckej spisbe samotnej Strednej Európy.

Najväčší prínos recenzovanej monografie vidím v sprostredkovaní výsledkov stredoeurópskej vedeckej literatúry o charaktere a vývoji spoločnosti v danom regióne ruskej vedeckej obci. Myslím, že v Rusku niet väčšieho znalca prevažne poľskej, ale aj českej a slovenskej sociológie, ako je Natália Korovicyna. Jej osoba je médiom, prostredníctvom ktorého prúdi do Ruska očistná, pretože objektívna stredoeurópska myseľ reflektujúca seba samu, ale aj spoločenské pomery, ktoré ju produkujú. Jej prínos je o to výraznejší, že v časoch prevládajúcej angličtiny čím ďalej, tým menej spoločenských ruských vedcov číta poľsky, česky, slovensky, bulharsky, či srbsky, alebo chorvátsky. Aj keď v strednej Európe čítať ruské vedecké texty nie je bariérou ich poznania, aj tak by bolo pre stredoeurópsku vedeckú myseľ rovnako prínosné sprostredkovanie ruskej reality ruskou vedeckou myslou a výsledkov jej snaženia ako komparácie k stredoeurópskemu. Snahy ruskej historickej alebo sociologickej vedy o pochopenie dejov a premien v ruskej dynamicky sa vyvíjajúcej a transformujúcej spoločnosti sú v strednej Európe dnes veľkou neznámou. O to viac tu bol priestor na ich priblíženie v knihe *S Ruskom a bez neho*. Priepasť medzi stredoeurópskym a východoeurópskym vedeckým svetom z 90. rokov minulého storočia, ktorú celou svojou vedekou tvorbou neustále zmenšuje práve Natália Korovicyna, by sa tak ešte zmenšila.

Luba Kráľová